

ORGELCONCERTEN IN DE GEREFORMEERDE KERKEN TE UTRECHT IN DE OUDE TIJD.

Wie zou denken dat de orgelconcerten in onze kerken een instelling zijn van de nieuwe tijd, vergist zich een paar eeuwen. Reeds kort na de Reformatie waren ze in onze kerken bekend. Toen de R.C. kerken door de overheden aan de Gereformeerden ten gebruike werden afgestaan en van alle roomse heiligheden werden gezuiverd, heeft men de orgels intact gehouden, al had men die voor de gereformeerde predikdienst niet direct nodig. De toestand was evenwel zo, dat de stedelijke overheid over de kerkgebouwen de beschikking had of nam, en dat de plaatselijke gereformeerde gemeenten zich slechts met de uitoefening van de eredienst hadden te bemoeien en met meer niet. Zo stelde de Vroedschap nog steeds aan: kosters, organisten, hondenslayers ¹⁾ en zelfs predikanten.

Als een bewijs tot welke eigenaardige verhoudingen zulks kan leiden, zij vermeld, dat Jan Pietersz. Swaelinck en Dirk Swaelinck, die van 1580-1652 organisten der Oude Kerk in Amsterdam waren, tot de katholieke kerk behoorden en bleven behoren, en dat Willem Jansz. Lotsy en Nicolaas Lotsy, die in 't begin der 17de eeuw het orgel in de Nieuwe Kerk te Amsterdam bespeelden, eveneens goede Katholieken waren.

De stedelijke besturen nu, die de organisten aanstelden en betaalden, wisten deze ambtenaren, voor wie in de gereformeerde kerken voorlopig geen empooi was, omdat het gezang der gemeente nog niet door orgelspel werd begeleid, niet beter te gebruiken dan door hen nu en dan een openbare orgelbespeling in de kerken te doen geven. Dat geschiedde o.a. in Leiden in de Pieterskerk, in Amsterdam in de Oude en de Nieuwe Kerk, in Haarlem in de St. Bavo en in Utrecht in de Dom en de Buurkerk. Doch in Utrecht schijnt men er al heel vroeg bij geweest te zijn en zelfs aan de instrumentale concerten een vocale aanvulling te hebben gegeven.

Op 30 maart 1582 werd Jan IJsbrandsz. aangenomen om des zondags en bij de weekbeurten onder het orgelspel te zingen. Hij kreeg daarvoor *f* 3,— per jaar, met twee paar schoenen en één paar hosen.

Beter af was Just Servaes Clermont, die in 1657 benoemd werd om als solist bij het Domorgel op te treden. Hij ontving *f* 60,— per jaar om éénmaal per week in de Dom of in andere kerken bij het orgel te zingen. Doch bovendien had men voor de Dom geregeld een solist die „onder den orgel op alle sondaghen, feestdaghen ende anderen meer, metten cromhoorn ofte cornet” blies en daarvoor ook zestig guldens jaarloon beurde. Bovendien leest men nog van een solist op de „basso continuo”, die in 1657 door Hendrik van Maerle, in 1662 door Dirck Nyenhuisen en in 1676 door David Slechtenhorst geblazen werd. De stadsmusicus Thomas du Sart bespeelde in 1628 de cornet in de Dom, in 1664 deed het Ebert Kist.

¹⁾ Ordebewaarders in een kerk.

Men ziet hieruit dat de instrumentale en vocale aanvullingen der orgelconcerten hier al vroeg bekend waren en lang geduurd hebben.

Nu iets over die concerten zelf. Zoals gezegd waren de orgels niet nodig voor de gereformeerde eredienst, omdat de gemeente haar psalmen en geestelijke liedekens zonder orgelbegeleiding wel opdreunde. Maar de stedelijke overheid liet het orgel, één uur vóór en één uur na de dienst bespelen, tot stichting der gemeente, al hield de kerkeraad er meermalen op aan, dat hij het meer stichtelijk zou vinden, als er in plaats van op 't orgel te spelen, een kapitteltje uit de bijbel gelezen werd. Doch zover kwam 't niet. De organist bleef zijn speeluurtjes behouden en als hij maar geen roomse „superstitiën” liet horen, geen litanieën of missen, dan was hij vrij om zowel psalmen als andere liederen aan zijn instrument te ontlokken. Dat intussen voor een rooms organist de verleiding om in een gereformeerde kerk een rooms lied te doen horen, groot was, bewees Dirck Sweelinck in januari 1645 in Amsterdam, toen hij aan zijn roomse vrienden bekend maakte, dat hij op zekere avond in de Oude Kerk „het Kindeken zou wiegen”, dat is, een concert van kerstliederen zou spelen, wat hij gedaan heeft ook. Men klaagde hem toen aan van roomse liederen te hebben gespeeld, maar de amsterdamsche vroedschap liet hem vrij uitgaan na deze beschuldiging. Later, op 19 augustus 1656, deed Nicolaas Lotsy het in de Nieuwe Kerk te Amsterdam nog veel brutaler, toen hij op een „wandelconcert” „op een paepsche wijze op het orgel (had) gespeelt also datter onder het spelen onghewonlyck ghesongen” werd. Op 30 september daarna meende men zelfs „paepsche deuntjes” van hem op 't orgel te horen; maar toen de zaak voor de heren van het stadsbestuur kwam, bleek het slechts een praatje te zijn van de hondenslager en zijn vrouw, die Lotsy blijkbaar niet goed gezind waren. De schout verklaarde dat men het slechts van „hooren seggen” had en sprak de beklagde vrij van zijn „paepsche stoutigheid”, al kreeg hij daarbij de vermaning voortaan wat voorzichtiger te zijn.

Over die „wandelconcerten” nog iets eigenaardigs. Die kende men ook in Utrecht, waar gedurende het orgelspel het publiek door de gangen van Dom- of Buurkerk drentelde, en 't is wel eigenaardig dat die slechte gewoonte vele eeuwen heeft bestaan en zelfs op orgelbespelingen in onze tijd nog wel eens wordt vertoond, zij het dan ook bij uitzondering. In de 16de en 17de eeuw was het echter niets vreemd, want toen gebruikte men de kerk zelfs als publieke wandelplaats. En om de mensen die wandeling dan aangenaam te maken, zorgde de overheid voor een stukje muziek er bij. Zo werd o.a. in 1634 in Haarlem gevraagd, om voor de wandelaars geregeld orgelconcerten te doen geven, bijv. op werkdagen van half twaalf tot twaalf uur, „wanneer in de kercke ordinaris oock veel wandelaars zijn”. Eigenaardig dat wandelen in de kerk! Maar in Amsterdam diende eerst de Oude Kerk en later de S. Olofskapel voor Beurs en in Utrecht dreef men zelfs varkens door de Buurkerk en reed men er met hand- en „correlwagens” doorheen.

Bij de wandelconcerten in de Dom- en de Buurkerk waren telkens „de drye buytendienres van mijn here den Schout” (aanwezig) „om goede opsigt (te houden) opte ondaften ende insolentiën die aldaer onder

het spelen opte organen gepleecht worden" (1596). Men ziet dus dat onze oude vaders zich al evenmin behoorlijk gedroegen bij een orgelconcert als hun naneven in de 20e eeuw zulks geleerd hebben te doen.

Op 11 oktober 1680 werd in de vergadering van de amsterdamsche kerkeraad bekend gemaakt, dat de burgemeesters hadden besloten, dat voortaan in de drie kerken die orgels hadden, het gezang der gemeente door orgelspel zou worden begeleid. Men schijnt dat goede voorbeeld toen weldra in andere gemeenten te zijn gevolgd en zelfs nam het aantal kerkorgels toe, omdat men ze ging bouwen in de kerken waar ze nog niet bestonden.

Hoe groter echter het getal orgels werd, hoe minder de orgelconcerten, omdat onze gereformeerde vaders nu langzamerhand zelf zeggenschap over hun kerken met haar orgels kregen en die muzikale wandelliefhebberijen, waartegen ze niets vermochten te doen omdat ze door de overheid waren ingesteld en gesteund werden, al lang met lede ogen hadden aangezien. Omstreeks 1726 schijnen de orgelconcerten al niet meer te hebben bestaan. En van solisten, cornets en „basso continuo" was vanzelf geen sprake meer.

Onze tijd ziet evenwel zijn orgelconcerten in de kerken weer terug, zelfs met solisten en instrumentale opulsteringen er bij, al hebben wij er gelukkig de drie rakkers van de schout en de hondenslager niet meer bij nodig.

7 juni 1920

C. W. W.

NIEUWE PUBLIKATIES

C. A. J. Bastiaenen, De familie Kufferath, een muzikaal geslacht van Europees formaat. In: Spiegel der Historie, 2e jrg. nr. 10, oktober 1967, blz. 613-622. Met ill.

In de geschiedenis van het utrechtse muzikleven in de 19de eeuw heeft Johann Hermann Kufferath (1797—1864) een grote rol gespeeld. Van zijn benoeming in 1830 af als dirigent van het Collegium Musicum Ultrajectinum (Stadsconcert) en directeur van de stedelijke zangschool (later ook nog dirigent van het Studentenconcert en directeur van Toonkunst) tot aan zijn vertrek uit Utrecht in 1862 was hij de leidende en bezielende figuur op muzikaal gebied. Ondanks erkenning en waardering van zijn talenten als componist en dirigent bleef zijn loopbaan niet wolkeloos. In de vijftiger jaren werden de goede verhoudingen door grotendeels niet meer te reconstrueren factoren verstoord en wat eens een zo aantrekkelijke werkkring scheen, eindigde in tegenwerking en teleurstelling. In 1861 werd zelfs een intrige op touw gezet om hem door het gemeentebestuur als stadsmuziekdirecteur te doen ontslaan. Kufferath hield de eer aan zich en diende zelf zijn ontslag in. Hij verliet Utrecht in 1862 en stierf twee jaar later te Wiesbaden. Richard Holl volgde hem op.

Ook andere muzikaal op de voorgrond tredende Kufferaths worden in het hier slechts gedeeltelijk geresumeerde artikel behandeld.

(Zie over J. H. Kufferath verder de artikelen van J. D. C. van Dokkum en dr. J. du Saar in Jaarboekjes 1931 en 1941, en ook Maandblad 1947, blz. 68 en 1963, blz. 105).

v. C.